

ΜΕΓΑΛΗ
ΟΡΘΟΔΟΞΗ
ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗ
ΕΓΚΥΚΛΟΠΑΙΔΕΙΑ

ΤΟΜΟΣ 9
Ιλαρίων - Κατάρα

Όλες οι ομιλίες του Ιωάννη Δαμασκνού οχετίζονται με τον λειτουργικό χρόνο. Εκφωνούνται σε λειτουργικές περιστάσεις και υποκινούν στη διαρκή υπόμνηση σωτηριωδών γεγονότων της θείας οικονομίας αλλά και αγίων της Εκκλησίας, προκειμένου να οδηγηθούν οι πιστοί στον λιμένα της σωτηρίας. Αν μη τι άλλο, η κάθε ομιλία του Δαμασκνού φανερώνει την απaráμιλλη ρητορική του δεινότητα. Για να προσελκύσει το κοινό του, χρησιμοποιεί με χαρακτηριστική ευχέρεια όλα τα γνωστά ρητορικά σχήματα όπως την αναφορά, την αντίθεση, το ομοιοτέλετο, τη προσωποποίηση, την αποστροφή (A. Louth, *St John*, σ. 231).

Εξηγητικά: Έκλογαι ἐκ τῆς καθόλου ἔρμηνείας Ἰωάννου τοῦ Χρυσσοστόμου (CPG III, 8079. PG 95:441-1033). Εδώ ο Δαμασκνός επιλέγει τις σημαντικότερες ἐρμηνείες του Ἰωάννου Χρυσσοστόμου και τις διανθίζει με παράλληλα σχόλια του Θεοδώρου Κύρου και του Κυρίλλου Αλεξανδρείας.

III. Εκδόσεις των έργων του Δαμασκνού. CPG III, 8040-8127. B. Kotter (ἐκδ.), *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, τ. I-V, Berlin/New York: de Gruyter [Patristische Texte und Studien 7, 12, 17, 22, 29], 1969-1988. R. Volk (ἐκδ.), *Die Schriften des Johannes von Damaskos*, τ. VI/I-II, *Historia animae utilis de Barlaam et Ioasaph* (spuria), Berlin/New York: de Gruyter [Patristische Texte und Studien 60-61] 2006-2009. G.R. Woodward - H. Mattingly (ἐκδ.), *St John Damascene. Barlaam and Ioasaph*, Loeb Classical Library, London/Cambridge 1937. Jean Damascène, *La Foi Orthodoxe* 1-44, *texte critique de l'édition* B. Kotter, εισαγωγή-μτφ.-σχόλια P. Dedrux με τη συμμετοχή των V. Contouma-Coticello, G.M. De Durand, SC 535 (2010). P. Voullet (ἐκδ.), *Jean Damascene. Homélies sur la Nativité et la Dormition*, SC 80 (1961). A. Γιέφυτις (ἐκδ.), *Αγίου Ἰωάννου Δαμασκνού. Η Θεοτόκος. Τέσσερις Θεομητορικές Ομιλίες*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία 31995.

IV. Το μνημογραφικό ἔργο του Δαμασκνού. Ο Ἰωάννης Δαμασκνός συγκαταλέγεται στους μεγαλύτερους μελωδούς και μνημογράφους της Ορθοδοξίας. Όπως αναφέρει ο Ἰωάννης Μερκουλόπουλος, ο Δαμασκνός κατέστη μνημωδός ύστερα από υπόδειξη της Παναγίας και κατά μίμηση των ουράνιων

χερουβικών ὕμνων [A. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, *Ανάλεκτα* 4 (1897) 347 κ.ε.]. Η Οκτάψχος ή Παρακλητική είναι στο μεγαλύτερο μέρος δική του σύνθεση. Η μνημογραφική του παραγωγή είναι αρκετά μεγάλη. Ο Σ. Ευστρατιάδης αριθμεί 531 ειρμούς, 75 κανόνες του Μηνολογίου, 15 κανόνες της Παρακλητικής, 454 ιδιόμελα όλου του λειτουργικού έτους, 13 στιχηρά των κεκοιμημένων και 181 στιχηρά ανατολικά (βλ. CPG III, 8070. PG 96:818-856. π. Γ. Δράγας, *Υπόμνημα*, σ. 1ε'). Σύντομα και περιεκτικά αλλά συγχρόνως μεστά νό-

Αγιος Ιωάννης ο Δαμασκνός, τοιχογραφία, Μονή Χώρας, Κωνσταντινούπολη

ματα, ακριβείς δογματικές διατυπώσεις και υψηλή ποιητική γλώσσα είναι μερικά από τα χαρακτηριστικά των κανόνων του. Υπομνηματισμούς στους κανόνες του ιερού Δαμασκνού συνέταξαν οι Ἰωάννης Ζωνάρας, Μάρκος Ευγενικός και Γρηγόριος Κορίνθου.

Εκδόσεις: W. Christ-Paranikas (ἐκδ.), *Anthologia Graeca Carminum Christianorum*, Lipsiae: Teubner 1871, σ. 117-121, 205-236. A. Nauck (ἐκδ.), «Ioannis Damasceni Canones iambici cum commentario et indice verborum ex schedis», *Mélanges gréco-romains, tirés du Bulletin de l'Académie imperiale des sciences de St.-Petersbourg*, τ. 6, St. Petersburg 1894, σ. 199-223. Σ. Ευστρατιάδης, *ΝΣ*, τ. 26 (1921) 499-512, 610-617, 721-736· τ. 27 (1932) 28-44, 111-123, 165-177, 216-224, 329-353, 415-422, 456-472, 514-534, 570-585, 644-664, 698-719· τ. 28 (1933) 11-25. Ν. Τωμαδάκης, *Η Βυζαντινή Υμνογραφία και ποίησης*, Θεσσαλονίκη: Πουρναράς 1993, σ. 212-216.

Επιλεγόμενα. Κλείνοντας θα λέγαμε ότι, παρά τη μεγάλη αλλαγή που επέ-

φερε στις δαμασκνικές σπουδές η κριτική έκδοση του B. Kotter, λίγες είναι οι σύγχρονες μελέτες που ασχολούνται συστηματικά με τη θεολογία του αγίου Ιωάννη (A. Louth, *St John*, σ. vii). Αν μπορούσαμε να εικάσουμε το αίτιο αυτής της έλλειψης ζωηρού ενδιαφέροντος, θα λέγαμε ότι οφείλεται κατά μεγάλο μέρος στην εικόνα που έχει καλλιεργηθεί για τον Δαμασκνό από μερίδα ερευνητών. Έτσι ο άγιος Ιωάννης έχει παρουσιαστεί ως συμπληπτής και αντιγραφείας με απουσία πρωτοτυπίας στο ἔργο του. Ασφαλώς, όσοι αρθρώνουν τέτοιες θέσεις μάλλον ξεχνούν σε τι συνίσταται η πρωτοτυπία στην ορθόδοξη παράδοση [επ' αυτού βλ. το εξαιρετικό αφιέρωμα του περιοδικού *Σύναξη* 1 (1982)]. Συν τοις άλλοις, διατυπώνεται η άποψη ότι ο Δαμασκνός υπήρξε αίτιος της πνευματικής στειρότητας που ακολούθησε, αν θεωρήσουμε ότι όντως υπήρξε στειρότητα και ένας μεσαίωνας των γραμμάτων, όπως συχνά διατυπώνεται [για το θέμα, βλ. Ν. Τωμαδάκης, «Η δθήθεν μεγάλη σιγή των γραμμάτων εν Βυζαντίω (650-850)», *ΕΕΒΣ* 38 (1971) 5-26]. Ευτυχώς στις μέρες μας σημαντικοί ερευνητές όπως ο A. Louth επιχειρούν να αντιστρέψουν το μέχρι πρό τινος δυσμενές για τον άγιο κλίμα. Αν δούμε τον Δαμασκνό ως ένα συμπληπτή που ελάχιστα προσέφερε στην αύξηση της θεολογίας, αδικούμε τον θεολόγο. Επομένως, αν θέλουμε να αναδείξουμε τη συμβολή του, θα πρέπει να τη δούμε μέσα στο περιβάλλον που ανδρώθηκε και υπό ποιες συνθήκες (θρησκευτικές, πολιτικές, κοινωνικές κ.ά.) διαμόρφωσε τη σκέψη του. Ως εκ τούτου, θεωρούμε ότι η θεολογία του Δαμασκνού έχει αρκετούς ακόμα άγνωστους θησαυρούς και ανεξερεύνητες πτυχές που μένουν να ερευνηθούν. Θ.ΠΑΠ.

Βιβλιογραφία:

Ιωάννης Ιεροσολύμων, *Βίος του οσίου Πατρός ημών Ἰωάννου του Δαμασκνού*, PG 94:429-490. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, Α., *Ανάλεκτα Ιεροσολυμητικής Σταχυολογίας*, τ. 4, σ. 271-302 και 305-350. *Μνηαίον Δεκεμβρίου*, Αθήνα: Αποστολική Διακονία 2002. PG 94:489-518. Κωνσταντίνος Ακροπολίτης, *Λόγος εις τον άγιον Ιωάννην τον Δαμασκνόν*, PG 140:812-885. *Prorylaeum*, σ. 278-279. Ἰωάννης Ζωνάρας, *Επιτομή Ιστοριών*, 15, ἐκδ. M. Pinter et al., CSHB, τ. 3, σ. 270. Θεοφάνης, *Χρονογραφία*, ἐκδ. C. De Boor, Lipsiae 1883 (= Hildesheim 1963), σ. 417. Νικηφόρος Κωνσταντινουπόλεως, *Ιστορία Σύντομος*, 72, ἐκδ. C. Mango, CFHB, Washington D.C. 1990, σ. 144. Σουϊδας, *Λεξικόν*, ἐκδ. I. Bekker, σ. 553. *Tusculum*, τ. 1, σ. 253-254. Alatius, L., *De S. Ioanne Damasceno Prolegomena*, PG 94:117-192.

DTC 8 (1924) 693-751. Jugie, M., «La vie de saint Jean Damascène», *EO* 22 (1924) 137-161. Nasrallah, J., *Saint Jean Damascène. Son époque, sa vie, son oeuvre*, Harissa 1950. Hoeck, J.M., «Stand und Aufgaben der Damaskenos Forschung», *OCP* 17 (1951) 5-60. Studer, B., *Die Theologische Arbeitsweise des Johannes von Damaskus*, Ettal: Buch-Kunstverlag 1956. Studer, B., «S. Jean Damascène», *DSP* 8 (1972) 452-466. Studer, B., «John of Damascus», στον τόμο A. di Berardino (επιμ.), *Patrology*, Cambridge: Institutum Patristicum Augustinianum/Clarke 2008, σ. 228-237. Richter, G., *Die Dialektik des Johannes von Damascos. Eine Untersuchung nach seinen Quellen und seiner Beteugung*, Ettal: Buch-Kunstverlag 1964. Χρήστου, Π.Κ., «Ιωάννης ο Δαμασκνός», *ΘΗΕ* 6 (1965) 1218-1231. *TRE* 17 (1988) 127-132. *BBLK* 3 (1992) 331-336. Auzepy, M.F., «De la Palestine a Constantinople (VIII-IX siècles): Etienne le Sabaitte et Jean Damascus», *Travaux et Mémoires* 12 (1994) 183-218. Contouma-Coticello, V., «Jean Damascène», στο R. Goulet (επιμ.), *Dictionnaire des philosophes antiques* III, Paris 2000, σ. 989-2012. Γκενάκου-Μποροβίλου, Ρ., «Βίος Σύντομος Ἰωάννου του Δαμασκνού (BHG 885b)», *Βυζαντινά* 22 (2001) 67-73. Louth, A., *St John Damascene. Tradition and Originality in Byzantine Theology*, Oxford: University Press 2002. Louth, A., «John of Damascus», στο D.M. Borchet (επιμ.), *Encyclopedia of Philosophy* 24 (2006) 836-838. *PmbZ* I, 2969, σ. 262-266. Ο Άγιος Ἰωάννης ο Δαμασκνός. Πρακτικά Κ' Θεολογικού Συνεδρίου, Θεσσαλονίκη: ἐκδ. Ι. Μητροπόλεως Θεσσαλονίκης 2000. Flusin, B. - Griffith, S.H. et al. (επιμ.), *Giovanni di Damasco un padre al sorgere dell'Islam*, Bosé: QiQajon 2006.

V. Διδασκαλία. Το σημαντικότερο από πλευράς δογματικής διδασκαλίας ἔργο του Ἰωάννη Δαμασκνού είναι αναμφίβολα η πραγματεία υπό τον τίτλο *Πηγή Γνώσεως*. Εκεί αποκρυσταλλώνονται και παρατίθενται με ενάργεια οι δογματικές και φιλοσοφικές του θέσεις. Σε αρκετές περιπτώσεις θεωρήθηκε ως αριστοτελιστής, επειδή η διαλεκτική του φαινόταν επηρεασμένη από την αριστοτελική λογική. Όμως, ο ιερός πατέρας, αν και εγκρατής γνώστης της ελληνικής φιλοσοφίας, δεν υιοθέτησε ακρίτως τη σκέψη του Σταγειρίτη και των λοιπών Ελλήνων φιλοσόφων. Η χρήση ελληνικών χωρίων και πηγών είναι επιλεκτική (πβ. Ι. Πλεξίδα, *Πρόσωπο και φύση*, σ. 25). Δανείζεται όρους, σχήματα και μορφές της θύραθεν σκέψης για να τα μεταπλάσει στο κλίμα της πατερικής θεολογίας. Για τον Δαμασκνό η φιλοσοφία είναι θεραπευτική της θεολογίας κατά το επίμοχθο ἔργο της ορθής διατύπωσης των αληθειών της Πίστεως. Γράφει σχετικά: «Και πρότερον μὲν τῶν παρ' Ἑλλοπι σοφῶν τὰ κάλλιστα παραθήσομαι εἰδῶς, ὡς εἰ τι μὲν ἀγαθόν, ἄνωθεν παρὰ θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις δεδῶρται...» (*Διαλεκτικά*, Kotter I, σ. 52). Κεντρικό σημεῖο της διδασκαλίας του Δαμασκνού είναι η καθολικότητα της διάκρισης κτιστού-ἀκτίστου. Επειδή, «πάντα τὰ ὄντα ἢ κτιστὰ ἢ ἄκτιστα»

(*Εκδοσις Ἀκριβῆς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως*, Kotter II, σ. 11), δεν μπορεί να υπάρξει κάτι που να μην ανήκει σε μια από τις δύο κατηγορίες. Κτιστός είναι ο κόσμος, αφού δημιουργήθηκε εκ του μη ὄντος από τον Θεό. Δεν δύναται το κτίσμα να είναι ἀκτιστο. Ἄκτιστο είναι μόνο το δημιουργικό του κτιστού κόσμου Ὅν: «Ἄκτιστος οὖν ὢν ὁ δημιουργὸς πάντως καὶ ἀτρεπτος ἔστι. Τοῦτο δὲ τί ἄν ἄλλο εἶη ἢ θεός;» (*Εκδοσις Ἀκριβῆς*, Kotter II, σ. 11).

α) Γνωσιολογία. Η γνωσιολογία του Δαμασκνίου, ὅσον αφορά τον τρόπο υπάρξεως και τη φύση του Θεού, είναι αποφαιτική. Ο άνθρωπος γνωρίζει για τον Τριαδικό Θεό, μόνον «ὅτι ἔστι», ὅτι υπάρχει. Ὡστόσο το «τί ἔστι» ἢ «πῶς ἔστιν», καθώς και τα λοιπὰ ἀρρητα και αφανέρωτα μυστήρια της θεότητας, είναι ἀγνωστα και ἀπόρρητα για τον ἄνθρωπο (*Εκδοσις Ἀκριβῆς*, 1-2, Kotter II, σ. 8-10). Περιώνυμη ἔχει καταστεί η ἔκφραση του ἁγίου: «Ἀπειρον οὖν τὸ θεῖον καὶ ἀκατάληπτον, καὶ τοῦτο μόνον αὐτοῦ καταληπτόν, ἢ ἀπειρία καὶ ἢ ἀκαταληψία» (ὁ.π., 4, Kotter II, σ. 13). Η θεότητα είναι ἀπροσπέλαστη γνωσιολογικῶς και ἐμπειρικῶς, διότι υπάρχει δυσθεώρητο και ἀσύλληπτο για τον ἄνθρωπο χάσμα μεταξύ θείας πραγματικότητας και κτίσης. Το γεγονός, πάντως, ὅτι ο ἄνθρωπος δεν βρίσκεται σε ἀπόλυτη ἀγνοια στο πεδίο της θεογνωσίας οφείλεται στη θεία πρωτοβουλία, η οποία ἐκδηλώνεται μέσω της φυσικής και της υπερφυσικής ἀποκαλύψεως. Η συνοχή και η κυβέρνηση της κτίσης ἀπὸ τον Τριουπόστατο Θεό καταδεικνύουν ἐναργῶς τὸ θεῖο μεγαλεῖο.

β) Τριαδολογία. Ο ακριβολόγος θεολόγος διατυπώνει το θεμελιώδες τριαδολογικό δόγμα, με προσήλωσιν στο γράμμα και το πνεῦμα των μεγάλων θεολόγων Πατέρων, των Οικουμενικῶν συνόδων και των Ὁρθοδόξων Συμβόλων της Πίστεως. Ο Τριαδικός Θεός συνιστᾷ τὴν ἀκτιστὴ, ἀνάρχη και ἀγέννητη ἀρχὴ των πάντων. Είναι μία οὐσία, μία ἐνέργεια, μία κυριότητα που γνωρίζεται «ἐν τρισὶ τελείαις ὑποστάσεσι» (*Εκδοσις Ἀκριβῆς*, 8, Kotter II, σ. 19). Η Ἁγία Τριάδα εἶναι ἓνας Θεός, ἐπειδὴ η των πάντων ἀρχὴ και αἰτία, δηλαδή τὸ πρόσωπο του Θεοῦ Πατρός, εἶναι ἓνα, και η κοινή θεία οὐσία των τριῶν ὑποστάσεων εἶναι ἐπίσης μία, παρά τα διαφορετικά ὑποστατικά ἰδιώματα. Ο Θεός Πατὴρ εἶναι ἀγέννητος και ἀναίτιος, ἐνῶ αἰτιατὰ

εἶναι ο Υἱός και Λόγος του Θεοῦ, ο και γεννητός, και τὸ Ἅγιο Πνεῦμα το ἐκπορευτός. Τόσο η γέννηση, ὅσο και η ἐκπόρευση ἀποτελοῦν ἀκατάληπτα μυστήρια μη προπελάσιμα στον πεπερασμένο ἀνθρώπινο νου. Γνωρίζουμε μὲν ὅτι υπάρχει διαφορά γέννησης και ἐκπόρευσης, τονίζει ο Δαμασκνός, ὡστόσο ο τρόπος της διαφοράς μᾶς εἶναι παντελῶς ἀγνωστος (*Εκδοσις Ἀκριβῆς*, 8, Kotter II, σ. 26).

γ) Χριστολογία. Ο Δαμασκνός συνδέει ἀρρηκτα τὴ Χριστολογία με τὴ σωτηριολογία. Ο ἀρχέκακος δαίμων, ὁ διάβολος, ἐξηπάτησε τον ἄνθρωπο και τον παρέσυρε στην ἀνυπακοή προς τον Δημιουργό του. Η ἀμαρτία ἀποξένωσε τους Πρωτοπλάστους και τους ἀπογόνους τους ἀπὸ τὴ θεία μακαριότητα. Μόνον ἓνας ξένος προς τὴν ἀμαρτία «καὶ μὴ τῷ θανάτῳ διὰ τῆς ἀμαρτίας ὑπεύθυνος» θα ἔπρεπε να ἀναλάβει τὸν ρόλο του Σωτήρα και του Λυτρωτῆ, ὡστε «νευρωθῆναι και ἀνακαινισθῆναι» τὴν ἀνθρώπινη φύση και ταυτόχρονα να τὴν καθοδηγήσει προς τὴν ἀρετὴ και τὴν κατὰ Χάριν ἀφθαρσία και τὴν αἰώνια ζωὴ. Τοῦτο το κοσμοσωτήριο ἔργο ἀνέλαβε τὸ δεύτερο πρόσωπο της Ἁγίας Τριάδας, ὁ Υἱός και Λόγος του Θεοῦ (*Εκδοσις Ἀκριβῆς*, 45, Kotter II, σ. 106 κ.ε.). Η ἐνανθρώπιση του Κυρίου εἶναι τὸ γεγονός «τὸ πάντων καινότατον, τὸ μόνον καινὸν ὑπὸ τὸν ἥλιον...» (ὁ.π., σ. 108). Η σύλληψη του ἐνανθρωπήσαντος Λόγου ἀπὸ τὴν Παρθένο Μαρία γίνεται «δημιουργικῶς διὰ τοῦ ἁγίου πνεύματος» (ὁ.π., σ. 110 κ.ε.). Η ἀνθρώπινη φύση δεν ἔχει δικὴ τὴν ὑπόσταση, ἀλλὰ γίνεται ἐνυπόστατη στην ὑπόσταση του Λόγου. Ἔτσι, στο πρόσωπο του Λόγου οἱ δύο φύσεις, θεία και ἀνθρώπινη, βρίσκονται ἐνωμένες ἀσυχύτως, ἀτρέπτως, ἀδιαίρετως και ἀχωρίστως, κατὰ τὸν ὅρο της Χαλκηδόνας. Ο Θεᾶνθρωπος διορθώνει τὴν προπατορική ἀνυπακοή, προσλαμβάνοντας τὰ πρωτοπαθῆ ἀπὸ τὴν πῶση στοιχεῖα του ἀνθρώπου, δηλαδή τὸν νου και τὴ θέληση, τὰ οποία θεραπεύονται και θεώνονται κατὰ τὴν πρόσληψη ἀπὸ τον Λόγο και λαμβάνουν φορὰ θεϊκή. Η κοινῶνία των δύο θελημάτων και των δύο ἐνεργειῶν στο πρόσωπο του Κυρίου συνιστᾷ τὴν οντολογικὴ ἀποτύπωση του θεανθρώπινου συνεργισμοῦ (βλ. Παπαβησσαρίων, σ. 235). Ο Δαμασκνός στην ἀντιμονοφυσιτικὴ του πολεμικὴ ἀποκρούει τὴ διδασκαλία

του Ακεφάλου περὶ συνθετικῆς ἐνώσεως της φύσης του Χριστοῦ και τονίζει τὸ διπλὸ των φύσεων. Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ ἀντιμετωπίζει τὴ θεώρηση περὶ τῆς συνυπάρξεως δύο προσώπων, του Λόγου και του Υἱοῦ της Μαρίας κατὰ συνάφεια και κατ' εὐδοκία στο πρόσωπο του Χριστοῦ, διδασκαλία που διατύπωσε πρῶτος ὁ δάσκαλος του Νεστορίου Θεόδωρος Μομφουεστίας. Ο Δαμασκνός ὑπεραμύνεται τῆς ἀκεραιότητας της ὑποστατικῆς ἐνώσεως της θείας και ἀνθρώπινης φύσεως, η οποία διακρατεῖ και διασφαλίζει τὸ διπλὸ των φύσεων στο ἓνα και μόνον πρόσωπο του Υἱοῦ και Λόγου του Θεοῦ.

δ) Θεοτοκλογία. Η Παναγία μητέρα του Κυρίου εἶναι Θεοτόκος, τίτλος και ἰδιότητα που δικαιωματικῶς και παναξίως ἀποδίδεται μόνον σε ἐκείνη, καθότι δεν νοεῖται ἐπανάληψη του μυστηρίου της Ἐνανθρωπήσεως: «θεοτόκος γὰρ ἄλλη οὔτε ἐγένετο οὔτε ἔστιν οὔτε ἔσται» (*Περὶ πίστεως κατὰ Νεστοριανῶν*, Kotter IV, σ. 248). Η προσγορία 'Θεοτόκος' συνιστᾷ δογματικὸ ἐπακόλουθο της ὑποστατικῆς ἐνώσεως των δύο φύσεων του Χριστοῦ, και συγχρόνως φανερώνει περὶτρανα τὴν ἀντίδοση-κοινοποίηση των ἰδιωμάτων και ὀνομάτων ἀπὸ τὴ μία φύση στην ἄλλη: «... και οὕτω νοεῖσθαι καὶ λέγεσθαι θεοτόκον τὴν ἁγίαν παρθένον οὐ μόνον διὰ τὴν φύσιν τοῦ λόγου, ἀλλὰ και διὰ τὴν θέωσιν τοῦ ἀνθρώπινου» (*Εκδοσις Ἀκριβῆς*, 56, Kotter II, σ. 136). Ο βίος της παρέμεινε παρθενικός και ἅγιος μέχρι τὴν Κοίμησή της (βλ. Μ. Nazm, *Η Θεοτόκος κατὰ τον Ιωάννην Δαμασκνόν*, σ. 88 κ.ε.). Αξιώθηκε να υπερβῆ τις τάξεις των ἀγγέλων και να φθάσει μέχρι τὸν βασιλικὸ θρόνο τοῦ Υἱοῦ της. Η Θεοτόκος γίνεται αὐτοβούλως ὄργανο της πατρικῆς εὐδοκίας, συναρμόζοντας πλήρως τὴν προαίρεσή της με τὴ βούληση της Ἁγίας Τριάδας, προκειμένου να ολοκληρωθῆ τὸ σχέδιο της Θείας Οικονομίας και να σωθῆ τὸ ἀνθρώπινο γένος.

ε) Κτιστολογία. Ο Τριαδικός Θεός, μέσα στην ἀφατο εὐσπλαχνία του, εὐδόκησε να δημιουργηθῶν ὄντα που να μετέχουν και να ἐνεργετοῦνται ἀπὸ τὴν ἀγαθότητά του. Ἔτσι παρήγαγε και δημιούργησε ἐκ του μη ὄντος εἰς τὸ εἶναι τὸν κτιστό κόσμο. Η σύμπασα κτίση εἶναι κατ' ἀρχὴν ἐννόημα του Θεοῦ Πατρός. Ο Πατὴρ εἶναι τὸ προκαταρκτικὸ αἴτιο της κτίσεως, η οποία συμπληρώ-

νεται και συντελεῖται ἀπὸ τον Θεό Λόγο και τελειοποιεῖται ἀπὸ τὸ Ἅγιο Πνεῦμα (*Εκδοσις Ἀκριβῆς*, 16, Kotter II, σ. 45). Οἱ ἀγγελοὶ εἶναι οὐσίαι νοερές, αεικίνητες, ἀσώματες και αὐτεξούσιες. Είναι χάριτι, και ὄχι φύσει, ἀθάνατοι, ὀνομάζονται «δεύτερα φῶτα», καθὼς εἶναι δεκτικοὶ φωτισμοῦ ἀπὸ τὸ πρῶτο και ἀνάρχο Φῶς. Ὡς κτίσματα εἶναι τρεπτοὶ και ὡς λογικοὶ εἶναι και αὐτεξούσιοι και ἔχουν ἐξουσία και να μείνουν και να προοδεύσουν στο ἀγαθόν, ἀλλὰ και να ἀπομακρυνθοῦν ἀπὸ αὐτό. Πλέον, ὄχι «φύσει», ἀλλὰ «χάριτι και τῇ τοῦ μόνου ἀγαθοῦ προσεδρεία», ἔχουν καταστεί «ἀκίνητοι» ὡς προς τὴν ἐπιτέλεση του κακοῦ (*Εκδοσις Ἀκριβῆς*, 17, Kotter II, σ. 47).

στ) Ἀνθρωπολογία. Ο ἄνθρωπος σύγκεται ἀπὸ ορατὴ και ἀόρατη φύση και εἶναι δημιούργημα του Θεοῦ κατ' εἰκόνα και κατ' ὁμοίωσιν. Το μὲν κατ' εἰκόνα δηλώνει τὸ νοερό και τὸ αὐτεξούσιο, ἐνῶ τὸ κατ' ὁμοίωσιν υπάρχει δυνάμει στον ἄνθρωπο και ἀφορᾷ τὴν πορεία που πρέπει να διανύσει ὁ ἄνθρωπος, προκειμένου να κατακτήσει τὴν κατὰ Χάριν θέωση. Μεθόριος κτιστοῦ και ἀκτίστου ὁ ἄνθρωπος ἀποτελεῖ ἓναν μοναδικὸ μικρόκοσμο, ὁ οποιός συντίθεται ἀπὸ τὸ υλικό και τὸ πνευματικὸ στοιχεῖο. Το σῶμα και η ψυχὴ ἐρχονται στην ὑπαρξὴ συγχρόνως (*Εκδοσις Ἀκριβῆς*, 26, Kotter II, σ. 76). Το αὐτεξούσιο εἶναι καθοριστικός για τὴ σωτηρία του ἀνθρώπου ὅρος υπάρξεως. Το ἀνθρώπινο αὐτεξούσιο ὑπερέχει ἐναντι του ἀγγελικοῦ, ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος ἀναβιβάζεται σε δεσπότη της φύσεως μέσω του αὐτεξουσίου του (*Περὶ δύο θελημάτων καὶ ἐνεργειῶν*, Kotter IV, σ. 199).

ζ) Σωτηριολογία. Κέντρο της σωτηρίας εἶναι ἀσφαλῶς η σάρκωση του Υἱοῦ και Λόγου του Θεοῦ. Ο δημιουργὸς τοῦ σύμπαντος κόσμου ἐνανθρώπησε για να σώσει τὸ πεπλανημένο πρόβατο, τὴν ἀνθρωπότητα. Διατελεῖ αὐτοουργὸς της ἀνακαίνισης της ἀνθρώπινης φύσης και ἐπαναφέρει τὸν ἄνθρωπο στο ἀρχέγονο και προπρωτικό κάλλος. Τίποτα ἀπὸ ὅσα βίωσε ὁ Κύριος, και κυρίως τὰ Πάθη και η σταυρικὴ Του θυσία, δεν ὑπῆρξαν προῖον ἀπάτης ἢ φενακισμοῦ. Καμμία δόκηση δεν θα μπορούσε να γίνει ἀποδεκτὴ στο χριστολογικὸ μυστήριο, ἐπειδὴ ἀλλιῶς η σωτηρία δεν θα ἦταν πραγματικὴ (*Εκδοσις Ἀκριβῆς*, 72, Kotter II, σ. 171).

η) Μυστηριολογία. Ο Δαμασκνός δίδει έμφαση κυρίως στα μυστήρια του Βαπτίσματος και της Θείας Ευχαριστίας. Το δισύνθετο του ανθρώπου, υλικό και πνευματικό, υποδεικνύει την αναγκαιότητα της αναγωγής των βιολογικών γεγονότων της γεννήσεως και της βρώσεως στην πνευματική και αόρατη πλευρά των εκκλησιαστικών Μυστηρίων. Με το Βάπτισμα ο άνθρωπος αναγεννάται διά της τριπλής κατάδυσης στο ύδωρ, ενώ με τη Θεία Ευχαριστία αγιάζεται μέσω της βρώσεως του σώματος και του αίματος του Χριστού. Ιδρυτής του ευχαριστιακού μυστηρίου είναι ο ίδιος ο Χριστός «ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς» (Εκδόσις Ἀκριβής, 86, Kotter II, σ. 192-193). Ο τρόπος τῆς μεταβολῆς του ἄρτου και του οίνου σε σώμα και αἷμα Χριστοῦ εἶναι ακατάληπτος και προσομοιάζει με το μυστήριο της Θείας Ενανθρωπήσεως (ό.π.). Η σχέση μεταξύ υλικού και πνευματικού κόσμου επεκτείνεται και στο πλαίσιο της κοινωνίας μεταξύ θριαμβεύουσας και στρατευόμενης Εκκλησίας, μέσω της μετοχής στη Θεία Λατρεία. Η συχνή επίκληση της Παναγίας και των αγίων, τα μνημόσυνα, αλλά και κάθε ευχή ή προσευχή για τους κεκοιμημένους παρέχουν πνευματική ωφέλεια, αναψυχή και παρηγορία στα μέλη της στρατευόμενης Εκκλησίας καθώς αντανακλάται στη γη η χαρά των μελών της θριαμβεύουσας Εκκλησίας (Περὶ τῶν ἐν πίστει κεκοιμημένων, ὅπως αἱ ὑπὲρ αὐτῶν γινόμεναι λειτουργίαι και εὐποῖται τούτους ὀνίνησιν, ΡΓ 95:247-278).

θ) Εσχατολογία. Η εσχατολογία του Δαμασκνού είναι σύστοιχη με την προγενέστερη πατερική παράδοση. Η ανάσταση των νεκρών συνιστά το ακλόνητο θεμέλιο της εκκλησιαστικής πίστης. Είναι το επιστέγασμα της λυτρωτικής θυσίας του Χριστού. Η κόλαση δεν είναι κάτι άλλο παρά η «τοῦ ποθουμένου στέρνησις» (Εκδόσις Ἀκριβής, 75, Kotter II, σ. 392). Οι κολασμένοι αψίστανται της Θείας μακαριότητας και κολάζονται ως αποτέλεσμα της ελεύθερης επιλογῆς των. Αναλόγως, όσοι βρίσκονται στη παραδείσια κατάσταση ποθούν τον Θεό και ευφραίνονται, μετέχοντας στη θεία τρυφή (ό.π.). Αφού κηρυχθεί το Ευαγγέλιο σε όλα τα ἔθνη, θα ακολουθήσει η έλευση του Αντιχρίστου. Ονομάζεται δε Αντίχριστος, επειδή συνδέεται με τη Δευτέρα Παρουσία του Χριστού και τη συντέλεια του κόσμου.

ι) Εικονολογία. Η εικονολογία του Ιωάννη Δαμασκνού αποτελεί, ίσως, τη σημαντικότερη προσφορά του στη θεολογία της Εκκλησίας. Βασιζόμενος στις προγενέστερες πατερικές αναφορές, αλλά και στην άγραφη παράδοση της αρχέγονης Εκκλησίας, διαμόρφωσε τη θεολογία της εικόνας, η οποία χαρακτηρίζεται από πρωτοτυπία και αποτελεί κόσμημα και θησαυρό για την Εκκλησία (βλ. Νικολαΐδης, σ. 517 κ.ε.). Στους πρώτους χριστιανικούς αιώνες, οι χριστιανοί ήταν επιφυλακτικοί ως προς τη λατρευτική χρήση των εικόνων, λόγω των προηγούμενων ειδωλολατρικών δομών. Ο Δαμασκνός υπερβαίνει την απαγόρευση της ΠΔ, κάνοντας λόγο για τη νέα εποχή, την οποία εγκαινιάζει η Σάρκωση του Υιού και Λόγου του Θεού. Με την Ενανθρώπιση, ο μέχρι τότε άποσος, ασχημάτιστος και απεριγράφος Θεός καθίσταται περιγραφτός, λαμβάνει μορφή και δύναται πλέον να ιστορηθεί στο πρόσωπο του Χριστού (Πρὸς τοὺς διαβάλλοντας τὰς ἀγίας εἰκόνας Β', 5, Kotter III, σ. 71-72). Α.ΓΛΑ.-Θ.ΠΑΠ.

Βιβλιογραφία:

Chitescu, N., "The Christology of St. John Damascus", *ΕΦ* 58 (1976) 302-356. Kallis, A., *Der Menschliche Wille in seinem Grund und Ausdruck nach der Lehre des Johannes Damascenos*, διδ. διατριβή, Naussa-Griechenland 1965. Rozemond, K., *La Christologie de saint Jean Damascène*, Ettal 1959. Menges, H., *Die bilderlehre des Johannes von Damaskus*, Münster 1938. Metallidis, G., *The Chalcedonian Christology of St John Damascene: Philosophical Terminology and Theological arguments*, διδ. διατριβή, Durham 2003. Λυοβουνιώτης, Κ., *Ιωάννης ο Δαμασκνός*, Αθήνα 1903. Καρίμης, Ι., *Η δογματική διδασκαλία του Ιωάννου Δαμασκνού*, Αθήνα 1940. Ματσούκας, Ν., «Φιλοσοφία και δογματική διδασκαλία του Ιωάννου Δαμασκνού», *ΕΕΘΣΠΘ* 14 (1969) 251-324. Πλεξίδης, Ι., *Πρόσωπο και φύση. Προβληματισμοί γύρω από την έννοια του προσώπου στη σκέψη του Ιωάννη Δαμασκνού*, Σκόπελος: Νησίδες 2001. Μαρτζέλος, Γ., «Η ενανθρώπιση του Λόγου κατά τον άγιο Ιωάννη Δαμασκνό και η σημασία της για τη θεολογία του», *Θεολογία* 78 (2007) 95-143. Νικολαΐδης, Ν., *Η Εικονομαχία και η Εικονολογία του αγίου Ιωάννου Δαμασκνού*, Θεσσαλονίκη: Χριστιανική Αδελφότης «Λυδία» x.x. Παπαβησσαρίων, Θ., *Θελήματα, ενέργειες και ιδιώματα του Χριστού κατά τον άγιο Ιωάννη Δαμασκνό*, αδημοσίευτη διπλωματική εργασία (ΜΑ), Αθήνα 2009.

VI. Η μουσική προσφορά του Ιωάννου Δαμασκνού. Η σύνολη προσφορά του Ιωάννη Δαμασκνού ολοκληρώνεται και επισφραγίζεται δια μέσου της καθοριστικής συμβολῆς του στη βυζαντινή μουσική. Τούτη μπορεί να συνοψιστεί σε δύο μέρη: α) στην καλλιτεχνική του ιδιότητα και το έργο της μελοποιίας, και β) στο επιστημονικό του έργο, που θεωρείται σπουδαιότατο, καθ' ότι έθεσε

τη βάση για τη θεωρητική θεμελίωση της μουσικής της Ορθόδοξης λατρείας. Κατά πρώτον, ο Δαμασκνός μετέβαλλε την ψαλμωδία της προ αυτού εποχής σε απλούστερη μορφή. Με την καθιέρωση της Οκταήχου περιόρισε την ψαλμωδία στους οκτώ ήχους σε σχέση με τα πολυάριθμα είδη των μελών της ελληνικής μουσικής. Η δομή της Οκταήχου βρισκόταν σε αγαστή αρμονία με το κατανυκτικό και δοξολογικό πλαίσιο της Ορθόδοξης λατρείας. Για τους οκτώ ήχους, δε, επινόπησε δικιά του παρασημαντική αγκιστροειδή. Ο ιερός Δαμασκνός είναι ο πρώτος που συστηματοποίησε την αρχαία οκταηχία, αφού συνέγραψε θεωρία για την εκκλησιαστική μουσική επί τη βάσει της ελληνικής πενταχόρδου ή τροχού.

Πέρα από την Οκταήχο, κόσμησε την εκκλησιαστική τελετουργία με πληθώρα ασμάτων, ανάμεσά τους οκτώ μέγιστα κεκραγάρια, το *Προσταχθέν μυστικῶς, Τῆ Ὑπερμάχῳ* (το δίχορο), το *Ἰδοὺ ὁ Νυμφίος* καθώς και διάφορα χερουβικά και κοινωνικά. Στον θείο μελωδὸ ανήκει και ο περίφημος κανόνας της Ανάστασης, τον οποίο, μόλις άκουσε ο αδερφός του Κοσμάς, αναγνώρισε ότι δικαίως καταλαμβάνει τα πρωτεία και τα αριστεία, αφού συμπεριλαμβάνει πυκνά και σπουδαία νοήματα σε ελάχιστους στίχους. Ακολούθως, ο Σουΐδας αναφέρει σχετικά στο λεξικό του: «οἱ γοῦν ἀσματικοὶ κανόνες Ἰωάννου και Κοσμά σύγκρισιν οὐκ ἔδεξαντο, οὐδὲ δέξαντο ἄν μέχρις ὁ καθ' ἡμᾶς βίος περαιωθήσεται» (Σουΐδας, *Λεξικόν*, σ. 553).

Η έκθεση και η θεωρία της οκταηχίας περιλαμβάνονται στο θεωρητικό εγχειρίδιο του Δαμασκνού *Γραμματικὴ τῆς μουσικῆς ἢ κανόνιον*. Αποτελεῖ τη θεωρητική βάση της συμβολῆς του, ενώ η πρακτική της εφαρμογή αποτυπώνεται στην εκμάθηση της μουσικής μέσα από σημεῖα δικῆς του επινόπησης. Εκτός των άλλων, η δογματική αξία της Οκταήχου είναι μεγάλη καθώς εντοπίζεται σε αυτήν ὅλη η δογματική διδασκαλία της Εκκλησίας.

Με τα νέα άσματα τόσο του Ιωάννη Δαμασκνού όσο και του Κοσμά Μελωδού αναντίρρητα πλουτίστηκε η εκκλησιαστική μουσική και λατρεία. Μάλιστα στην εποχή του Δαμασκνού αναθεωρήθηκε το Ιεροσολυμιτικό Τυπικό του αγίου Σάββα και προσαρμόστηκε με ακρίβεια και λεπτομέρεια στις περιστάσεις. Αλλά η μέγιστη συμβολή του φωστή-

ρα της Δαμασκνού έγκειται αλλού: ενώ προ του Δαμασκνού κάθε Εκκλησία είχε δικό της Τυπικό, τώρα με το νεοσυντεθέν Τυπικό του αγίου η πολυπόθητη εκκλησιαστική ενότητα γινόταν πια πραγματικότητα. Θ.ΠΑΠ.

Βιβλιογραφία:

Γεωργίου, Π., «Ιωάννης ο Δαμασκνός (Μουσική)», *ΘΗΕ* 6 (1965) 1231-1232. Παπαδόπουλος, Γ., *Συμβολαί εις την ιστορίαν της παρ' ημῖν Εκκλησιαστικῆς Μουσικῆς*, Αθήνα 1890. Παπαδόπουλος, Γ., *Ιστορικὴ επισκόπησις της βυζαντινῆς εκκλησιαστικῆς μουσικῆς από των αποστολικῶν χρόνων μέχρι των καθ' ἡμᾶς (1-1900 μ.Χ.)*, Αθήνα: Τέρτιος 1990 (1904). Κάρας, Σ., *Η βυζαντινὴ μουσικὴ σημειογραφία*, Αθήνα 1933.

3. Καλοκτένης: Άγιος της Βοιωτικής Εκκλησίας (1130/1136-1192). Ο άγιος Ιωάννης ο Καλοκτένης ήταν μητροπολίτης Θηβών και έξαρχος πάσης Βοιωτίας, με υποκειμένες σε αυτόν πέντε επισκοπές (Κανάλων, Ζαρατόβου, Καϊστορίου, Τριχίων και Πλατάνων). Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη.

Ι. Καταγωγή. Ο άγιος Ιωάννης καταγόταν από τη μεγάλη και ευγενή οικογένεια των Καλοκτενών Κωνσταντινούπολεως. «Οἱ γονεῖς του ἦσαν ἀμφοτέροι εὐγενεῖς κατὰ τὸ γένος και ἐνάρετοι κατὰ τὴν ψυχὴν, ὁ μὲν Κωνσταντίνος Καλοκτένης, ἡ δὲ Μαρία. Ἦσαν πλοῦσιοι εὐπατρίδαι, ὧν ἡ ζωὴ οὐδεμίαν παρεῖχεν αὐτοῖς τέρψιν, διότι δὲν εἶχον τέκνα». Καρπὸς των πολὺ θερμῶν προσευχῶν τους προς τη Θεοτόκο ήταν η γέννηση του υιού τους Ιωάννη, τον οποίο και αφιέρωσαν στην Εκκλησία.

Στιγμιότυπο από τη λιτάνευση της εικόνας του πολιούχου της Θήβας αγίου Ιωάννη του Καλοκτένη (thiva-nikolas.blogspot.gr)

II. Σπουδές. Από την παιδική του ηλικία, οι γονεῖς του φρόντισαν με πολλή επιμέλεια την ανατροφή και την εκπαίδευσή του, ὥστε να γίνει καλὸς άνθρωπος και άγιος χριστιανός. Ιερωμένο μεγάλης μορφώσεως και ονομαστοί